

Tədris prosesində gələcək informatika müəlliminin məhsuldar təfəkkürünün inkişafı

Səadət Bəybala qızı Mazanova

*texnika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*

E-mail: saadat.mazanova@gmail.com

Gülərə İntiqam qızı Quluzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: quluzadegulare@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.e.d., rof. Ə.Q. Pələngov,
p.ü.f.d., dos. S.S. Həmidov

Açar sözlər: təhsil, müəllimlik fəaliyyəti, biliklərin formalaşdırılması, məhsuldar pedaqoji təfəkkür

Ключевые слова: образование, деятельность учителя, формирование знаний, продуктивное педагогическое мышление

Key words: education, teacher activity, formation of knowledge, productive pedagogical thinking

Azərbaycan təhsilinin müasirləşdirilməsinin hazırkı mərhələsinin tələblərindən biri, fundamental olaraq qalması, cəmiyyətin və dövlətin cari və gələcək ehtiyaclarına cavab verməsi şərti ilə təhsilin keyfiyyətini təmin etməkdir. Ümumtəhsil məktəbində təhsilin müasirləşdirilməsi təhsilin təkcə şagirdlər tərəfindən müəyyən biliyin mənimsənilməsinə deyil, həm də onların şəxsiyyətinin və qabiliyyətlərinin inkişafına yönəldilməsini nəzərdə tutur. Bu vəzifəni yalnız düşünən, müstəqil və fəal müəllim həyata keçirə bilər, ona görə də bu gün ali peşə təhsilini gələcək müəllimlərin təfəkkürünün inkişafına yönəltməyə ehtiyac var.

Qeyd etmək lazımdır ki, ali təhsil müəssisələrində gələcək müəllimlərin məhsuldar təfəkkürünün inkişafına kifayət qədər diqqət yetirilmir. Bu gün təlim prosesində təfəkkürün inkişafı daha çox təsadüfi xarakter daşıyır və müəllimdən çox deyil, şagirdin özünün şəxsi fəaliyyətindən asılıdır.

Sosial dəyişikliklər müasir məktəb qarşısında bir sıra mürəkkəb vəzifələr qoyur, onların həlli olmadan məzunlarının idrak, transformasiya, dəyər yönümlü fəaliyyətinin uğurunu və zəruri şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin inkişafını təmin etmək mümkün deyil: intellektual yetkinlik, dünya və insanlarla qarşılıqlı əlaqənin çətin vəziyyətlərində fəaliyyətin məqsədlərini müstəqil formalaşdırmaq, fəaliyyətin məqsədinə çatmaq üçün yolların refleksli seçimini həyata keçirmək və müxtəlif problemlərin həlli üçün onun dəyər əsaslarını müəyyən etmək bacarığı.

Bu şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin tərbiyəsi daha çox gələcək müəllimdən, onun gələcək üçün düşünmək və əvvəlki təcrübəyə əsaslanaraq qarşıya qoyulmuş məqsədlərə adekvat hərəkət etmək bacarığından asılıdır. Gələcək müəllim ziddiyyətlərlə yüklənmiş təcrübəni mexaniki surətdə köçürür; bir tərəfdən təcrübə mənimsənilmiş kimi görünür, digər tərəfdən isə elə təkmilləşməyə məruz qalır ki, fəaliyyətin gözlənilən nəticələri “şagirdin dəyişməsində, irəliləməsində, inkişafında, onun konsepsiya və ideyalarının, baxış və inanclarının, praktiki bacarıq və vərdislərinin inkişafında ifadəsi kimi görünür” (Y.N. Kulyutkin).

Müəllim öz fəaliyyəti ilə özünün “yaşadığı”, tələbələrin isə “yaşadığı” pedaqoji məkanı

qurur və hər hansı pedaqoji hərəkəti müşayiət edən təfəkkürü “xüsusi fəal münasibət kimi döğülür” (M.B. Turovski). Eyni zamanda yaratdığı məkanı idarə edir. (M.M. Kaşapov)

Ümumilikdə insanın təfəkkürünün, xüsusən də müəllimin təfəkkürünün formalaşması yeni problem deyil. Assosiativ psixologiyadan (T. Ziegen) yaranan təfəkkür problemi Vürzburg məktəbinin alimlərinin (O. Külpe, K. Marbe və s.), Gestal psixoloqlarının (M. Vertheimer, V. Kellerin) əsərlərində (K. Dunker və s.), motivasiyanın koqnitiv nəzəriyyəsinin nümayəndələri (L. Festinger, K. Jung, A. Maslow və s.) və digər xarici məktəblərdə araşdırılmışdır.

Rus psixologiyasında təfəkkür problemini A.V. Bruşlinski, V.V. Davydov, V.V. Znakov, A.N. Leontyev, A.R. Luriya, T.K. Muxina, O.K. Tixomirov, V.D. Şadrikov və b. tədqiq edib və əhəmiyyətini dərk etmişlər.

Məhsuldar pedaqoji təfəkkür və onun gələcək müəllimdə formalaşması haqqında elmi fikirləri daha da dərinləşdirmək üçün bu hadisənin öyrənilməsi zamanı yaranan çoxsaylı problemlər arasında, fikrimizcə, məhsuldar pedaqoji təfəkkürün mahiyyətini müəyyənləşdirməklə bağlı olanları araşdırmaq lazımdır. Düşünmək, məzmununu əsaslandırmaq və aksioloji tərəfini açmaq.

Tədqiqatların təhlili göstərir ki, pedaqoji təfəkkürün formalaşması problemi bir qayda olaraq, psixologiya elminin kontekstində, ixtisasların artırılması üçün psixoloji ehtiyatların axtarışı aspektində öyrənilir. Pedaqoji elm bütövlükdə gələcək müəllimlərin hazırlanmasına və xüsusilə məhsuldar pedaqoji təfəkkürün formalaşmasına müxtəlif yanaşmaların həyata keçirilməsi yollarını axtarır. Lakin pedaqoji təcrübədə gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşmasına problemlə-metodiki, problemlə-dialoji, problemlə-didaktik və s. kimi yanaşmalar heç də həmişə uğurla həyata keçirilmir. Bu, təkcə universitet müəllimlərinin üstünlük təşkil edən stereotipik fəaliyyət üsullarını aradan qaldırmağa çalışmadıqları üçün deyil, həm də ənənəvi təhsil paradigmasından keçidin vacib şərti olan məhsuldar pedaqoji təfəkkür kimi bir fenomenin mahiyyətini tam dərk etmədikləri üçün baş verir.

Yuxarıdakı ziddiyyətlərin həlli yollarını tapmaq istəyi tədqiqatımızın problemini müəyyənləşdirdi. Nəzəri baxımdan bu, tələbənin - gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşmasına yanaşmanın əsaslandırılması problemidir. Praktik baxımdan - əməl edilməsi gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşmasına kömək edən pedaqoji şərtlərin müəyyən edilməsi problemi.

Əgər müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürü şagirdə münasibət vasitəsilə üzə çıxırsa, təfəkkürün kateqoriyalı aparatı isə pedaqoji fəaliyyətin məzmununu müəyyən edir, problemlə pedaqoji situasiyaların və pedaqoji vəzifələrin həlli prosesini istiqamətləndirir və tənzimləyirsə, məhsuldar pedaqoji təfəkkür formalaşır. Gələcək müəllimin təfəkkürü aşağıdakı pedaqoji şərtlərə əməl olunarsa uğurlu ola bilər:

— tələbələrin təfəkkürünün kateqoriyalı aparatının formalaşması onun praktiki pedaqoji fəaliyyətə dəyər yönümü verən aksioloji göstərişlərlə doldurulması ilə vəhdətdə həyata keçirilir;

— tələbələrin məhsuldar pedaqoji təfəkkürün mahiyyətini dərk etməsi universitet müəllimi tərəfindən tələbə şəxsiyyətinə humanist yanaşma kontekstində həyata keçirilir;

— tələbələrin pedaqoji vəziyyətlərin və vəzifələrin həlli təcrübəsini mənimsəməsi onların vahid pedaqoji əksinin inkişafı ilə birləşdirilir, ümumi elmi səviyyəsi onları həm tələbələrin, həm də tələbələrin sosial-pedaqoji reallığı və onun ziddiyyətlərini dərk etmək sferasına gətirir;

— tələbələrin pedaqoji vəziyyətin problemliliyinin fəvqəl-situasiya səviyyəsini aşkar etmək qabiliyyətinin inkişafı, metodik dərkətmə mövzusu müxtəlif növ elmi biliklərin hərəkəti

prosesi olan təlim prosesinin belə təşkili ilə asanlaşdırılır. Nəzəriyyədən təcrübəyə (konkretləşməyə) və təcrübədən nəzəriyyəyə (abstraksiya) və təhlilin özü isə şagirdin fəaliyyətinin nəticələri baxımından həyata keçirilir;

— problemin fəvqəladə səviyyəsi aşkar edildikdə, gələcək müəllimlər tərəfindən vahid pedaqoji fəaliyyət kontekstinin saxlanması və genişləndirilməsi yeni əlaqələrin qurulması və aparıcı ideyanın təcəssümü üçün müxtəlif variantları ehtiva edən zəruri ümumiləşdirmələrin həyata keçirilməsi ilə asanlaşdırılır;

Müəllimin pedaqoji təfəkkürünün formalaşmasına müxtəlif yanaşmaların təhlili nəticəsində məlum olunur ki, gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşdırılması probleminin həlli üçün ən adekvat olanı problemlə-metodiki və problemlə-dialoji yanaşmalardır. Tələbənin — gələcək müəllimin problemlə-metodiki səviyyədə məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşdırılması ona tipik pedaqoji problemlərin həlli üçün metodologiya hazırlamağa, prinsipləri, metodları, üsulları, meyarları, qiymətləndirmə göstəricilərini inkişaf etdirməyə imkan verir. Gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşmasına problemlə-metodoloji yanaşmanı həyata keçirərkən nəzəri anlayışın mövzusu pedaqoji vəziyyətin həlli, tələbənin düşüncə hərəkəti prosesinin aparıcı ideyasının yaranmasından ibarətdir. Onun həyata keçirilməsinin konkret yollarının işlənilməsinin həllidir. Bu yanaşma gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün inkişafında konstruktiv rol oynayır, çünki təfəkkürün kateqoriyalı strukturları gələcək müəllimə məlumatı, şagird haqqında, pedaqoji reallıq haqqında və s. onun üçün kateqorik xarakter alır. Eyni zamanda, gələcək müəllimin məhsuldar pedaqoji təfəkkürünün formalaşdırılması, onun həddindən artıq situasiyalı problemləri aşkara çıxarmaq və həyata keçirmək bacarığının inkişafı təhsilin müxtəlif təşkilati formalarında modelləşdirilmiş və tədris zamanı yaranan pedaqoji problemlə situasiyaların həlli yolu ilə həyata keçirilir.

Peşəkar pedaqoji təfəkkürün formalaşması probleminə dair elmi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, alimlər tədqiqat predmetindən və həll etdikləri vəzifələrdən asılı olaraq onun formalaşması və inkişafı üçün müxtəlif yanaşmalardan istifadə edirlər. Belə ki, M.M. Kaşapov müəllimin təfəkkürünün formalaşdırılması problemi ilə bağlı tədqiqatlarda istifadə olunan problem-metodiki, operativ, problem-normativ, funksional-əməliyyat, problem-didaktik, problem-dialoq, problem-evristik kimi yanaşmaları təhlil edərək, göstərə bilib.

Təlim prosesində şagirdlərdə pedaqoji nəzəriyyəni mənimsəmək meylinin inkişafını təmin edən şərait yaradıldıqda, bu vəzifələrin həlli praktik fəaliyyətdə uşağa münasibətdə həyata keçirilən reallığa çevrilir, tələbələrin inkişafına və formalaşmasına kömək etmək üçün istiqamətləndirilir. Tələbənin uşağa dəyərli münasibəti onun şəxsiyyət, fərd və fəaliyyət subyekti kimi formalaşmasını təmin edir.

Bu şəraitin yaradılması ümumi pedaqoji təlimin məzmununun formalaşması üçün əsas olacaq, məhsuldar pedaqoji təfəkkürün inkişafı və formalaşması prosesində baş verən belə bir yanaşmanın həyata keçirilməsini tələb edir.

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə tələbələrdə məhsuldar təfəkkürün inkişafına yönələn addımlar bir daha nəzərdən keçirilir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə gələcək müəllimin təfəkkürünün inkişafı haqqında geniş məlumat verilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Сборник научных трудов. СПб.: Изд-во РПТУ им. А.И. Герцена, 2001, -С. 106-116.
2. Знаков В.В. Понимание в познании и общении. М.: ИП РАН, 1994, -237 с.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. -М.: Академия, 2002, -208 с.
4. Каган М.С. Философия культуры. СПб., ТОО ТК «Петрополис», 1996, - 416 с.
5. Каган М.С. Философская теория ценности. СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997, -205 с.
5. Кашапов М.М. Психология педагогического мышления. СПб: Алетейя, 2000, -463 с.
6. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. М.: Педагогика, 1981, -200 с.

С.Б. Мазанова, Г.И. Гулузаде

Развитие продуктивного мышления будущего учителя информатики в учебном процессе

Резюме

Проблема формирования продуктивного педагогического мышления будущего учителя является важной социально-педагогической проблемой. Ее решение связано с подготовкой учителя, умеющего формулировать цели деятельности с точки зрения результатов деятельности учащегося, с точки зрения его развития и успешности в познавательной, преобразовательной, ценностной работе.

Решение проблемы потребовало от нас обращения к зарубежным и отечественным психологическим теориям человеческого мышления. Анализ и осмысление теорий психологического мышления, определяющих форму современного научного знания о мышлении человека, выявил существование различных школ и направлений, изучающих эту проблему в разных аспектах.

S.B. Mazanova, G.I. Guluzade

Productive of future computer science teacher in the teaching process development of thinking

Summary

The problem of formation of the productive teacher of the future teacher is an important socio-pedagogical problem. His solution is due to the preparation of a teacher who can form the objectives of his development and cognitive, transformative, valuable work in terms of success in the point of success.

The solution to the problem requires us to appeal to foreign and local psychological theories of human thinking. Analysis and understanding of psychological thinking theories determining the form of modern scientific knowledge of human thinking revealed the existence of various schools and directions studying in various aspects.

Redaksiyaya daxil olub: 27.04.2022